

Nederlandse Samenvatting

De vraag of vrije wil bestaat houdt filosofen al eeuwenlang bezig. Traditioneel staat in deze discussie de relatie tussen vrije wil en determinisme centraal. Als determinisme waar is, en de staat van de wereld vlak nadat je een beslissing hebt genomen volledig bepaald is door de staat van de wereld in het verleden, bijvoorbeeld voordat je geboren bent, in combinatie met de natuurwetten (Mele, 2009, p. 150), hoe kunnen jouw beslissingen en overwegingen dan nog een verschil hebben gemaakt? Het staat dan al vast of je een wereldreis gaat maken, of en hoeveel kinderen je krijgt en of je vanavond Indonesisch gaat eten. Toch lijkt onderzoek aan te tonen dat determinisme vooral een probleem is waar filosofen zich zorgen over maken: de meeste mensen denken dat beslissingen ook vrij kunnen zijn als determinisme waar is (zie bijvoorbeeld Nahmias, 2006). Daarnaast zijn de meeste filosofen ervan overtuigd dat vrije wil en determinisme verenigbaar zijn (Bourget & Chalmers 2014). Over het algemeen wordt dit *compatibilisme* verdedigd door te beargumenteren dat vrije wil gaat om handelen op basis van (goede) redenen, en dat deze mogelijkheid niet bedreigd wordt door determinisme. Jouw redenen en bewuste reflectie kunnen nog steeds invloed hebben op wat je doet, ook als determinisme waar is.

De meeste mensen zouden het echter wel een probleem vinden voor vrije wil als bewuste processen *gepasseerd* worden, als wat we doen en beslissen niet het resultaat is van bewuste reflectie en bewuste intenties (zie ook Nahmias, 2006). De laatste jaren worden neurowetenschappelijk (bijvoorbeeld Libet, 1985) en psychologisch (zie voor een overzicht bijvoorbeeld Bargh en Ferguson, 2000) onderzoek gebruikt om te onderbouwen dat wat we doen niet het resultaat is van bewuste processen. Hiermee worden de gedachten dat ‘wij ons brein zijn’ (Swaab, 2010), dat ons brein bepaalt wat we doen en niet onze bewuste zelf, en dat onze bewuste zelf slechts een ‘kwebbeldoos’ is (Lamme, 2011), die achteraf beredeneert waarom we deden wat we deden maar niet daadwerkelijk een invloed heeft op deze handelen, steeds prominenter. Wat deze bevindingen zorgelijk maakt is niet alleen het feit dat onbewuste processen en toestanden (soms) veroorzaken wat we doen, maar ook dat we wel ervaren dat we vrij handelen. Dus, vrije wil lijkt een illusie te zijn.

Combineer dit met de conclusie van bijvoorbeeld Nahmias (2006), dat veel mensen denken dat bewuste processen een rol moeten spelen om te kunnen spreken van vrije wil, en het is duidelijk dat dit onderwerp aandacht verdient. Is het echt zo dat neurowetenschappelijk en psychologisch onderzoek laten zien dat onze ervaring van vrije wil een illusie is? Dat de daadwerkelijke oorzaken van ons gedrag hersenprocessen zijn, doelen en motieven waar we

ons niet bewust van zijn, en/of externe triggers zijn die we niet waarnemen of waarvan we niet zouden verwachten dat ze invloed hebben op wat we doen?

In dit proefschrift is mijn doel te laten zien dat de conclusie dat vrije wil een illusie is *niet* volgt uit het neurowetenschappelijk en psychologisch onderzoek dat gebruikt wordt om deze positie te verdedigen. Ik kom tot deze conclusie door eerst te onderzoeken waarom deze experimenten mogelijk bedreigend zijn voor vrije wil. Mijn conclusie is dat dit gaat om de vraag of de experimenten laten zien dat we niet *intentioneel handelen*. De meeste filosofen denken dat intentioneel handelen noodzakelijk is voor vrije wil. Daarnaast denken de meeste filosofen ook dat er alleen sprake is van intentioneel handelen als wat we doen veroorzaakt wordt door (bewuste) intenties. En dat is waar de dreiging zit: deze experimenten lijken te laten zien dat wat we doen juist *niet* door bewuste intenties wordt veroorzaakt. Als deze conclusie daadwerkelijk volgt uit de experimenten zouden al deze zogenoemde intentionele handelingen in feite gebeurtenissen zijn die ons *overkomen*. In werkelijkheid zou het dan je brein zijn die beslissingen neemt en je gedrag aanstuurt, en de bewuste gedachten spelen niet de rol die je denkt dat ze spelen. Maar, zoals gezegd, is mijn claim dat het neurowetenschappelijk en psychologisch onderzoek niet bewijzen dat dit het geval is. Het is aannemelijk dat, in lijn met hoe wij het ervaren, we regelmatig intentioneel handelen.

In de rest van deze samenvatting zal ik mijn onderbouwing voor deze conclusie uiteenzetten. Ik leg eerst de experimenten uit die de kern vormen van mijn onderzoek, waarna ik in zal gaan op waarom juist intentioneel handelen een interessant perspectief werpt op de bevindingen in relatie tot vrije wil (sectie 1). De twee onderzoeksvragen die volgen uit dit onderzoek en hoe ik deze bespreek in de relevante hoofdstukken zal ik respectievelijk in sectie 2 en 3 behandelen. In sectie 4 noem ik mijn conclusies en doe ik enkele aanbevelingen over hoe filosofie en wetenschap samen kunnen werken op het gebied van onderzoek naar intentioneel handelen en vrije wil.

1. Wat het Onderzoek Laat Zien en Waarom het Relevant Is voor Vrije Wil

Twee soorten experimenten worden gebruikt om te beargumenteren dat vrije wil niet bestaat. Ten eerste laat neurowetenschappelijk onderzoek zien dat onze zogenoemde vrijwillige handelingen, handelingen die proefpersonen spontaan moesten uitvoeren wanneer ze de drang voelden om dit te doen, en onze bewuste intentie voorafgegaan worden door een *bereidheidspotential*, een opbouw van activiteit in de hersenen. In dit experiment, dat als eerste is uitgevoerd door Benjamin Libet (zie voor een overzicht van de experimenten zijn paper uit 1985), hadden proefpersonen pas 350ms *na* de opbouw van deze hersenactiviteit een bewuste intentie om een simpele beweging te maken, bijvoorbeeld een polsbeweging of het indrukken van een knop. De suggestie is dat dit laat zien dat onze beslissing daadwerkelijk al genomen is door de hersenen en de bewuste intentie iets is waar we ons alleen *bewust van worden* nadat de beslissing al genomen is. Ten tweede lijkt psychologisch onderzoek te laten zien dat veel van wat we doen het resultaat is van externe triggers die onbewuste processen en

toestanden, zoals stereotypen, activeren waar we ons direct naar gedragen zonder dat bewuste processen enige invloed hebben (zie bijvoorbeeld Bargh & Ferguson, 2000 voor een overzicht). Proefpersonen lopen bijvoorbeeld langzamer wanneer ze zijn blootgesteld aan woorden die te maken hebben met ouderdom (Bargh, 2006), of impliciete vooroordelen zorgen ervoor dat ze, zonder dat ze dit zelf door hebben, voorkeur hebben voor een man in plaats van een vrouw als politiechef (Uhlmann & Cohen, 2005).

Deze experimenten zijn om verschillende redenen geïnterpreteerd als een probleem voor vrije wil. Het is belangrijk om een onderscheid te maken tussen interpretaties die ook daadwerkelijk wijzen op een interessant probleem voor vrije wil en interpretaties die snel van de hand kunnen wijzen. Er zijn twee manieren waarop deze experimenten als een probleem voor vrije wil zijn gezien die we niet als serieuze bedreigingen moeten zien. Ten eerste worden de experimenten die ik hierboven besprak soms gezien als bewijs voor de conclusie dat determinisme waar is. Echter, deze conclusie volgt niet uit de experimenten, en bovendien zijn de meeste filosofen ervan overtuigd dat vrije wil en determinisme compatibel zijn. Dat betekent dat zelfs als deze experimenten laten zien dat determinisme waar is de meeste filosofen dit niet als een probleem voor vrije wil zouden zien. Ten tweede, vrije wil als onbewogen beweging. Door de psychologen en neurowetenschappers die deze experimenten uitvoeren wordt vaak aangenomen dat handelen uit vrije wil betekent dat een bewuste zelf handelingen aanstuurt en beslissingen neemt zonder zelf ergens door beïnvloed te worden. Filosofen wijzen een dergelijke definitie van vrije wil echter af, en om goede redenen. Dit betekent namelijk ook dat als ik beslis wat te doen op basis van redenen, bijvoorbeeld dat het gezond is om regelmatig te sporten of slim is om te stoppen voor rood licht, dit geen vrije beslissing kan zijn. Maar als mijn beslissing nergens op gebaseerd is en als wat ik belangrijk vind geen rol mag spelen, waarom zou dit dan een beslissing zijn die aan mij kan worden toegeschreven?

In tegenstelling tot bovenstaande interpretaties lijken de experimenten wel relevant te zijn als we ons richten op de relatie tussen vrije wil en de rol van bewuste processen. Als bewuste processen geen of maar een kleine rol spelen in wat we doen lijkt dit een belangrijk aspect van vrije wil te ondermijnen, namelijk dat wat ik doe *mijn* beslissing is en dat *ik zelf* mijn handelingen aanstuur. Als uit onderzoek daadwerkelijk blijkt dat bewuste processen geen rol spelen in wat we doen, zoals gesuggereerd wordt op basis van neurowetenschappelijk onderzoek, of bijna niet, zoals psychologisch onderzoek lijkt te laten zien, lijkt vrije wil inderdaad niet te bestaan of ernstig te zijn beperkt.

Maar hoe moeten we deze relatie tussen vrije wil en bewuste toestanden en processen precies begrijpen? Ook hier kunnen we twee interpretaties uitsluiten. De gedachte kan zijn dat we alleen vrij kunnen handelen als we vooraf bewust hebben gereflecteerd over wat we gaan doen, of dat we bewust moeten zijn van alle factoren en mechanismen die bijdragen aan wat we doen. In mijn proefschrift ontkracht ik deze twee noodzakelijke voorwaarden. Vaak doen we dingen die we al veel vaker hebben gedaan, zoals de katten 's ochtends eten geven of elke zaterdag rond 10.00 uur hardlopen. Waarom zou dit niet langer een vrije

beslissing zijn als ik al besloten heb dat dit is wat ik doe en ik niet meer hoeft te reflecteren? Dan zou alleen de eerste keer dat ik besluit rond 10.00 uur te gaan hardlopen vrij zijn, en daarna niet meer. Dat is vreemd. Daarnaast worden de precieze details van onze intentionele handelingen, bijvoorbeeld of ik mijn ouders om 20.18 uur of 20.23 uur bel en of ik mijn linker- of rechterhand gebruik, door talloze onbewuste factoren beïnvloed en door sub-persoonlijke motorprocessen aangestuurd. Maar daaruit volgt niet dat het bellen van mijn ouders die avond niet vrij is; die handeling kan, onder die omschrijving, nog steeds het resultaat zijn van mijn bewuste intentie. Dat betekent dat zowel bewuste reflectie als het bewust zijn van alle factoren die bijdragen aan wat ik doe niet noodzakelijk zijn voor vrije wil.

Op welke manier zijn bewuste toestanden en processen dan *wel* een noodzakelijke voorwaarde voor vrije wil? Mijn conclusie is dat dit gaat de vraag of we intentioneel handelen. De meeste filosofen denken dat intentioneel handelen noodzakelijk is voor vrije wil, en dat wat we doen veroorzaakt moet zijn door (bewuste) intenties om te kunnen spreken van intentioneel handelen. Intentionele handelingen worden over het algemeen gezien als dingen die we van plan zijn om te doen, waar we controle over hebben, en die we doen voor redenen (bijvoorbeeld, Anscombe, 1957; Clarke, 2010; Davidson, 1963; Goldman, 1970; Mele, 1992). In onze ervaring handelen we vaak intentioneel: denk aan het bakken van pannenkoeken, het uitlaten van de hond, de afwas doen, je bed opmaken, enzovoorts. Dit zijn allemaal dingen die ik omdat ik het van plan ben en omdat ik er redenen voor heb, en ik oefen controle uit over mijn lichaamsbewegingen om het doel te behalen. Veel filosofen denken daarom dat alleen intentionele handelingen vrij kunnen zijn.

Volgens de *causale handelingstheorie*, de theorie die ik als uitgangspunt neem in dit proefschrift, zijn lichaamsbewegingen intentionele handelingen als ze veroorzaakt worden door een (bewuste) intentie. Op basis van de inhoud van de intentie, bijvoorbeeld het plan om 10 kilometer te gaan hardlopen, die het gedrag veroorzaakt en bijstuurt kan volgens de causale handelingstheorie een onderscheid gemaakt worden tussen (1) *intentionele handelingen*, het hardlopen, (2) *onintentionele handelingen*, dingen die je doet maar niet met een intentie om dat te doen, zoals het slijten van je hardloopschoenen tijdens het hardlopen, en (3) gedrag en lichaamsbewegingen, zoals niezen en struikelen.

Op basis van deze analyse kom ik tot de twee centrale vragen in dit proefschrift:

- (1) Zijn causaal effectieve bewuste intenties noodzakelijk voor intentioneel handelen?
- (2) Laten neurowetenschappelijke en psychologische experimenten zien dat causale verklaringen van gedrag in termen van bewuste intenties vervangen moeten worden door verklaringen in termen van (a) hersenprocessen of (b) externe triggers en onbewuste processen en toestanden?

In sectie 2 van deze samenvatting leg ik uit hoe ik in mijn proefschrift tot de conclusie kom dat het antwoord op vraag 1 'ja' is, en in sectie 3 dat het antwoord op de tweede vraag 'nee' is.

2. Intentionele Handelingen en Bewuste Intenties

In hoofdstuk 2 en 3 van mijn proefschrift onderzoek ik eerst of causaal effectieve bewuste intenties noodzakelijk zijn voor intentionele handelingen. Kan het zo zijn dat we intentioneel handelen, dat we controle hebben over wat we doen en dit doen voor redenen, zonder dat bewuste intenties een causale rol spelen? Als dat het geval is zouden deze experimenten helemaal geen bedreiging voor vrije wil hoeven te zijn, omdat we dan intentioneel (en vrij) kunnen handelen zelfs als wat we doen op een andere manier veroorzaakt is.

In **hoofdstuk 2** concentreer ik me op de vraag of intenties een causale rol moeten spelen om te spreken van een intentionele handeling, onafhankelijk van de vraag of die intenties bewust zijn of niet. Zoals gezegd nam ik, samen met veel filosofen, de causale handelingstheorie als uitgangspunt. Volgens deze theorie moet gedrag veroorzaakt zijn door intenties om te spreken van intentionele handelingen. Maar stel nu dat dit niet het geval is, en dat ook als ons gedrag niet veroorzaakt wordt door intenties we toch kunnen spreken van intentionele handelingen. Dan zouden deze neurowetenschappelijke en psychologische experimenten wellicht helemaal niet laten zien dat we niet intentioneel handelen, zelfs als bewuste intenties niet causaal effectief zijn. Frankfurt (1978), Di Nucci (2008), Pollard (2006) en Zhu (2004) denken dat intentionele handelingen niet per se door intenties veroorzaakt moeten zijn, maar dat we ook intentioneel handelen als we wel ons gedrag kunnen *bijsturen* wanneer dit nodig is. Echter, ik kom tot de conclusie dat we op basis van deze *bijsturingstheorie* niet de juiste onderscheidingen kunnen maken tussen intentionele handelingen, onintentionele handelingen en gedrag. Hier lijken we intenties voor nodig te hebben. Bovendien speelt het feit dat we moeten kunnen weten of ontdekken wat we (intentioneel) doen een grotere rol in de theorie, en het is niet duidelijk hoe we dit kunnen zonder dat we een intentie hebben. Daarom onderzoek ik ook het voorstel dat deze bijsturingstheorie een alternatief biedt voor de causale handelingstheorie, omdat de persoon misschien wel intenties moet *hebben*, maar deze niet de handelingen hoeven te veroorzaken. Ik beargumenteer echter dat de voorbeelden die hiervan worden gegeven niet werken: dit zijn geen overtuigende voorbeelden van intentionele handelingen waarin intenties geen causale rol spelen. Ik concludeer dus dat de bijsturingstheorie geen goed alternatief biedt voor de causale handelingstheorie, en ik accepteer daarmee dat causaal effectieve intenties noodzakelijk zijn voor intentioneel handelen.

De vraag is dan of deze intenties per se *bewust* moeten zijn. Misschien is het wel het geval dat soms wanneer we intentioneel handelen deze handeling veroorzaakt wordt door een onbewuste intentie. Het kan zo zijn dat bijvoorbeeld de simpele handelingen die de proefpersonen in Libets experiment moeten uitvoeren nog steeds intentioneel zijn, ook al zijn ze niet door een bewuste intentie veroorzaakt maar door een onbewuste. Dit is het voorstel van Marcel (2003) en Mele (2009): soms worden handelingen door bewuste intenties veroorzaakt en soms door onbewuste, en in beide gevallen is er sprake van een intentionele handeling. In **hoofdstuk 3** onderzoek ik deze mogelijkheid. Ik beargumenteer eerst dat er goede redenen zijn om te denken dat intentionele handelingen noodzakelijk *bewuste* handelingen zijn, en dat ze daarom door *bewuste* intenties veroorzaakt en bijgestuurd moeten worden. De eerste

reden is dat het moeilijk is te verdedigen dat personen intentioneel handelen, iets doen dat ze van plan zijn om te doen, zonder daar bewust van te zijn. En ten tweede, gezien het feit dat er verschillende correcte omschrijvingen van wat personen doen gegeven kunnen worden maar deze niet allemaal juiste *intentionele* omschrijvingen zijn, is in het geval van onbewuste intenties niemand in een positie om te bepalen wat de juiste intentionele omschrijving is. Niemand weet dan of ik intentioneel naar een vriend zwaai of een taxi aanhoud (als in de context beide interpretaties mogelijk zijn), omdat niemand, inclusief ikzelf, weet met welke intentie ik de lichaamsbewegingen uitvoer als deze intentie onbewust is.

Op basis hiervan onderzoek ik Mele's (2009) argumenten voor de claim dat intenties die handelingen aansturen ook onbewust kunnen zijn, en ik kom tot de conclusie dat zijn positie twee beperkingen heeft. Ten eerste neemt hij in zijn voldoende condities voor bewuste intenties niet mee dat we in het geval van intentioneel handelen onze aandacht niet op de intentie zelf richten maar op datgene waar ons handeling over gaat. Als ik bijvoorbeeld naar de supermarkt loop richt ik over het algemeen niet mijn aandacht op mijn plan om naar de supermarkt te lopen, maar op of ik bijvoorbeeld de juiste route loop. Ten tweede gaat hij ervan uit dat we eerst een intentie hebben en dan pas handelen, maar in de praktijk gebeurt dit vaak min of meer gelijktijdig. Op basis van Papineau's (2015) theorie over *basic actions* geef ik een andere interpretatie van de voorbeelden van onbewuste intenties die Marcel (2003) en Mele (2009) bespreken. Ik laat zien dat veel intentionele handelingen intentioneel zijn *niet* omdat ze direct worden aangestuurd door een specifieke bewuste intentie, maar omdat ze onderdeel zijn van een grotere *basic action*. Een voorbeeld hiervan is autorijden: een persoon doet intentioneel de richtingaanwijzer aan, maar voor de ervaren bestuurder is dit niet het resultaat van een specifieke intentie om dit te doen. In plaats daarvan is het intentioneel omdat het onderdeel is van de grotere intentionele handeling om naar het werk rijden. Deze handeling wordt wel met een bewuste intentie uitgevoerd. Hierdoor kunnen we de twee problemen met onbewuste intenties die ik uiteen heb gezet voorkomen. Ik concludeer daarom dat alle intentionele handelingen door bewuste intenties worden veroorzaakt.

3. Causaal Effectieve Bewuste Intenties en Wetenschappelijk Onderzoek

Op basis van hoofdstuk 2 en 3 beantwoord ik mijn eerste onderzoeksvraag met 'ja': causaal effectieve bewuste intenties zijn noodzakelijk voor intentioneel handelen, en daarmee ook voor vrije wil. Dan is nu de belangrijke vraag wat neurowetenschappelijk en psychologisch onderzoek laten zien over de rol van bewuste intenties. Als op basis van het onderzoek geconcludeerd kan worden dat bewuste intenties inderdaad niet causaal effectief zijn, dan volgt dat vrije wil niet bestaat. We handelen dan niet intentioneel, en wat we doen overkomt ons. In hoofdstuk 4, 5 en 6 onderzoek ik daarom de vraag of neurowetenschappelijke en psychologische experimenten laten zien dat verklaringen van wat we doen in termen van bewuste intenties daadwerkelijk vervangen kunnen worden door verklaringen in termen van (a) hersenprocessen of (b) externe triggers en onbewuste processen.

In **hoofdstuk 4** ga ik eerst analyseren hoe Libet, en anderen na hem, zijn experimenten precies heeft uitgevoerd en welke rol aannamen over wat het betekent om vrijwillig en vrij te handelen spelen in de opzet van de experimenten en conclusies die eruit worden getrokken. Ik beargumenteer eerst dat vrijwillige handelingen in deze experimenten worden geoperationaliseerd als handelingen die niet door interne of externe factoren worden beïnvloed. Volgens Libet is het zo dat als je vrijwillig kiest wat je gaat doen dat je dan nergens door beïnvloed mag worden. Daarom laat Libet alle mogelijke factoren uit de experimentele setting. Daarmee heb ik ook geen enkele *reden* om bijvoorbeeld de linker- of de rechterknop in te drukken. Daarnaast wordt een vrije beslissing gezien als een beslissing die vrijwillig is onder bovenstaande definitie, en daarnaast ook nog een onbewogen bewuste oorzaak is. Dat wil concreet zeggen dat aan deze beslissing geen voorspellende neurale activiteit vooraf mag gaan.

Ik laat in dit hoofdstuk zien dat, als we deze definities aanhouden in de opzet van het onderzoek en de conclusies die getrokken worden, het bijna onmogelijk wordt om te concluderen dat we *wel* vrij zijn, of dat we intentioneel handelen. In de eerste plaats is het niet mogelijk voor de proefpersonen om bewust af te wegen wat te doen omdat alle mogelijke redenen uit de experimentele setting zijn weggelaten. Ten tweede, stel dat ze toch een afweging zouden maken op basis van redenen die ze verzinnen, bijvoorbeeld door te beslissen op basis van de muzieknoden van hun favoriete liedje, dan zou dit door de onderzoekers geïnterpreteerd worden als onbewuste hersenactiviteit die de beslissing beïnvloedt. En ten derde is het voorstelbaar dat als er geen redenen zijn om een bepaalde beslissing te nemen, dat je dan min of meer je hersenen 'laat beslissen'. Waarom zou je in zo'n experimentele setting niet gewoon doen wat je eerste inclinatie je ingeeft? Uit deze analyse volgt dat de conclusie dat de beslissing vrij is alleen zou volgen als deze beslissing 'uit het niets' zou komen, en zoals we gezien hebben is dat geen interessante notie van vrije wil. Mijn claim is, passend bij wat ik eerder heb onderbouwd, dat we intentionele handelingen die we uitvoeren op basis van redenen moeten onderzoeken. Doordat deze handelingen niet in de experimenten wordt onderzocht, kunnen we geen conclusies trekken over intentioneel handelen en vrije wil.

Nu is een interessante volgende vraag of we in het licht van deze experimenten kunnen concluderen dat bewuste intenties soms (of vaak) wel causaal effectief zijn. Dit is de centrale vraag in **hoofdstuk 5**. Ik zal dit onderzoeken op basis van het centrale argument dat tegen vrije wil wordt gegeven op basis van experimenten zoals die van Libet: (a) de experimenten van Libet laten zien dat de bewuste intenties die onderzocht worden in deze experimenten niet de oorzaak zijn van wat personen doen, (b) wat personen doen is alleen vrij als het veroorzaakt wordt door een bewuste intentie, en (c) de resultaten van de experimenten van Libet kunnen generaliseerd worden naar alle bewuste intenties. Vaak wordt deze vorm van vrije wil scepticisme in twijfel getrokken door te stellen dat de bevindingen van in deze neurowetenschappelijke studies alleen gelden voor de *proximale* intenties, intenties die gaan over wat je direct wilt doen en die centraal staan in Libets onderzoek, en niet voor *distale* intenties, intenties die gaan over wat je in de toekomst wilt gaan doen. Ik laat echter in dit

hoofdstuk zien dat het onderscheid dat relevant is niet te maken heeft met dit onderscheid, maar hoe de persoon de intentie *krijgt*. We kunnen beter onderscheid maken tussen intenties die *bewust gevormd* zijn en intenties die *passief* tot ons komen. Als we bewust een intentie vormen kan deze intentie niet al in onbewuste vorm bestaan, en daardoor kan het niet zo zijn dat we ons slechts *bewust worden* van een causaal proces dat veroorzaakt wat we doen en dat in onze hersenen is begonnen. Dat betekent dat Libets bevindingen niet op kunnen gaan voor bewust gevormde intenties, en dat deze intenties noodzakelijk een causale rol spelen. En ook al is het vaak zo dat we distale intenties bewust vormen en dat proximale intenties passief tot ons komen, dat betekent niet dat dit altijd zo is.

Mijn claim is dat we alleen bewust intenties vormen als we nog een beslissing moeten gaan nemen over wat we gaan doen, en als we een afweging moeten maken op basis van redenen. Als ik elke ochtend de katten eten geef hoef ik hier niet meer over na te denken: als ik de woonkamer inloop komt de intentie om dat te doen passief tot me. Echter, als iets verandert aan de situatie, bijvoorbeeld als het voer op is, dan moet ik een beslissing nemen en afwegen wat het beste is om te doen. Mijn claim is dat dan noodzakelijkerwijs een bewuste intentie bijdraagt aan wat ik ga doen, omdat onbewuste processen niet voldoende zijn om mijn handelingen te veroorzaken. De intentie die ik dan vorm was er namelijk niet geweest zonder deze bewuste afweging. Het is belangrijk te realiseren dat proefpersonen in de experimenten van Libet niet in een positie zijn om bewust een intentie te vormen. Ten eerste hebben de proefpersonen vooraf al besloten dat als ze de drang voelen om te bewegen dat ze dit dan ook gaan doen. En bovendien, als ze nog echt een keuze moeten maken, bijvoorbeeld bij het besluiten om de linker- of rechterknop in te drukken, zijn er nog steeds geen redenen om in overweging te nemen. Hierdoor kunnen de proefpersonen nog steeds niet bewust een intentie vormen over wat ze gaan doen.

Op basis van deze analyse concludeer ik dat claim (c) niet houdbaar is, maar ik stel ook claim (a) ter discussie. Het feit is dat dit onderscheid tussen het bewust vormen en passief verkrijgen van intenties gaat over hoe we intenties komen te hebben, en dus aan wat aan de intentie voorafgaat, en niet om de causale rol die deze intentie uiteindelijk speelt. De gedachte dat het zo zou kunnen zijn dat passief verkregen intenties geen causale rol spelen is gebaseerd op de aanname dat we hier niet zeker van zijn, niet omdat de experimenten dit ook *aantonen*. Als we toch vasthouden aan de conclusie dat alleen bewust gevormde intenties causaal effectief zijn, zou de conclusie zijn dat wat we doen ons *overkomt* in het geval van passief verkregen intenties, en intentioneel handelen als we de intentie bewust gevormd hebben. Dit is onhoudbaar. Waarom zou er zo'n sterke relatie zijn tussen hoe intenties gevormd worden en welke causale rol ze uiteindelijk spelen? Waarom zou het zo zijn dat als ik al eerder heb besloten wat ik ga doen, bijvoorbeeld op zaterdag rond 10.00 uur hardlopen, dat ik dan niet meer intentioneel handel? Ik concludeer dat het niet uit de experimenten volgt dat deze passief verkregen intenties niet ook een causale rol spelen, en dat deze mogelijke interpretatie van de experimenten problematisch is. De conclusie is dat neurowetenschappelijk onderzoek niet laat zien dat bewuste intenties niet causaal effectief zijn, zelfs niet de intenties die in de

neurowetenschappelijke experimenten worden onderzocht.

Tenslotte richt ik me in **hoofdstuk 6** op de psychologische experimenten. Op basis van drie prominente experimenten op het gebied van *priming* en *implicit bias* concludeer ik dat dergelijk onderzoek niet laat zien dat verklaringen van wat de proefpersonen in termen van bewuste intenties uitgesloten worden en vervangen zijn door andere verklaringen. Dit betekent dat de proefpersonen nog steeds intentioneel lijken te handelen en bewuste controle hebben. Het is hierbij belangrijk om steeds dit onderscheid te maken tussen wat we intentioneel doen en wat we *ontintentioneel* doen. Ook al worden onze beslissingen of de exacte manier waarop we een handeling uitvoeren beïnvloed door onbewuste factoren, dit betekent niet dat we niet *ook* intentioneel handelen onder een bepaalde omschrijving. Ook al wordt ik onbewust beïnvloed om iets langzamer te lopen, ik loop nog steeds intentioneel naar de uitgang. Het lijkt erop dat we vaak in ieder geval *iets* intentioneel doen en daar bewuste controle over hebben. Dit sluit niet uit dat we ook (bijna) altijd allerlei dingen onintentioneel doen, bijvoorbeeld doordat we niet bewust zijn dat we iets in onze omgeving teweegbrengen of doordat ons gedrag gestuurd wordt door een onbewust doel of motief.

Het is belangrijk te bedenken dat het vaak niet uitmaakt dat ons gedrag zo wordt beïnvloed. Het maakt bijvoorbeeld niet uit of ik door een bepaalde manipulatie 4,8 of 5,2 km per uur loop; mijn exacte tempo is simpelweg niet belangrijk voor mij. Het voorbeeld van *implicit bias* laat echter zien dat we soms iets onintentioneel doen op een manier die *wel* problematisch is: als ik bijvoorbeeld niet doorheb dat mijn keuze voor een bepaalde kandidaat als politiekef wordt ingegeven door het onbewuste motief dat mannen meer geschikt zijn als politiekef, en ik wel expliciet denk dat mannen en vrouwen in principe even geschikt zijn voor een dergelijke functie. Dan heb ik geen bewuste controle over iets dat ik doe dat ik eigenlijk *niet wil* doen. Mijn conclusie is dan ook dat we een gebrek aan bewuste controle, in het geval van onintentionele handelingen, het beste kunnen begrijpen in relatie tot onze (distale) intenties, principes en waarden. Er zijn talloze omschrijvingen te geven van wat we doen waar we geen bewust controle over hebben, bijvoorbeeld of ik 4,8 km per uur loop of 5,2, de vraag is of er ook omschrijvingen zijn die we expliciet zouden afwijzen. Dan handelen we onintentioneel op een manier die we niet willen. Dat is een probleem.

4. Tot slot

Ik concludeer dat uit neurowetenschappelijke en psychologische experimenten *niet* volgt dat we niet intentioneel handelen en dat vrije wil een illusie is. Het onderzoek sluit niet uit dat meestal als we ervaren dat we iets intentioneel doen, dat dit ook daadwerkelijk zo is.

Wil ik daarmee zeggen dat intentionele handelingen en vrije wil *filosofische* onderwerpen zijn en dat hier geen neurowetenschappelijk en psychologisch onderzoek naar kan worden gedaan? Zeker niet. Ik denk dat wetenschap zeker een bijdrage kan leveren aan ons begrip van vrije wil en intentioneel handelen, maar dat voorafgaand aan het opzetten van een experiment bijvoorbeeld duidelijk moet zijn wat een intentionele handeling *is* en wat het betekent om een

intentie te hebben. Uit mijn analyse volgt dat hiervoor ook het perspectief van de handelende persoon in overweging moet worden genomen. Door gedegen filosofisch onderzoek en rekening te houden met het perspectief van de handelende persoon kunnen goede experimenten opgezet worden waarin proefpersonen taken uitvoeren en vragen beantwoorden op basis waarvan we conclusies kunnen trekken over intentioneel handelen en vrije wil. Het lijkt er bijvoorbeeld op dat in sommige gevallen onze ervaring van intentioneel handelen echt incorrect is. Dit hebben we gezien in het voorbeeld van het kiezen voor een man of vrouw als politiechef. In dit geval denken proefpersonen misschien dat ze een onbevooroordeelde keuze aan het maken zijn, terwijl dit niet zo is. Wetenschappelijk onderzoek kan laten zien wanneer dit het geval en hoe vaak en in welke situaties dit voorkomt. Ik denk dus dat vrije wil en intentioneel handelen beter begrepen kunnen worden als wetenschap en filosofie samenwerken, en het perspectief van de handelend persoon op wat ze doet serieus wordt genomen.